Департамент культури і туризму, національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

Новгород-Сіверські СТАРОЖИТНОСТІ

Газета Комунального закладу Чернігівської обласної ради
Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника
«Слово о полку Ігоревім»

№2 (15) 2023 р.

Світлана Приход
завідуюча краєзнавчого відділу

Мазепа Ісаак Прохорович (16.8.1884 - 18.3.1952) – український громадсько-політичний діяч, керівник уряду Української Народної Республіки періоду Директорії (від серпня 1919 до травня 1920 року), учений, педагог.

Народився 16 серпня 1884 року в с. Костобобрів, Новгород-Сіверського повіту в родині заможних міщан козацького походження. Початкову освіту здобув в Новгород-Сіверському духовному училищі, далі було навчання в чернігівській духовній семінарії. Однак подальше своє життя І.Мазепа не захотів пов'язувати з духовенством, тому у 1904 році склав іспити на атестат зрілості у класичній гімназії та вступив до Петербурзького університету на природничий факультет. Під час навчання був активним діячем Української Студентської громади. Згодом – членом Української соціал-демократичної робітничої партії. Одночасно з активною громадською діяльністю І.Мазепа вдосконалює свій загальноосвітній рівень, відвідує лекції з історії, філософії, права, економіки. Це сприяє формуванню його світогляду, дає можливість глибше зрозуміти особливості тогочасного суспільно-політичного життя. Після закінчення університету, в період з 1911 – 1917 р. р., працює агрономом у земських установах Нижнього Новгорода і Катеринославщини та активно співпрацює з культурно-просвітницькою громадською організацією «Просвіта». Революційні події в Україні 1917 року повернули І.Мазепу до політичного життя, він стає членом Катеринославської міської думи та Ради робітничих і селянських депутатів, у квітні 1918 року очолює Катеринославську губернську революційну раду. За Гетьманату працює співредактором газети "Наша Справа". В січні 1919 року стає депутатом Трудового Конгресу України, а з квітня – міністром внутрішніх справ УНР в уряді Б. Мартоса. В період з серпня 1919 року по травень1920 року – голова Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. Далі – міністр земельних справ УНР. Займаючи керівні посади в уряді, Ісаак Мазепа працює над засадами нової української держави. Був непримиримим борцем з більшовицькою навалою, бере участь у Першому Зимовому поході (1919-20 р.р)

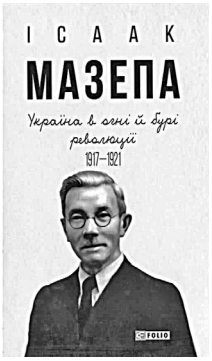

З осені 1920 року і до кінця життя змушений жити і працювати за межами України. Був доцентом Української господарської академії в Подебрадах, а після Другої світової війни – викладає в Українському технічно-господарському інституті в Мюнхені та активно працює над створенням і організацією роботи української Національної Ради. Як бачимо Ісаак Мазепа успішно поєднував викладацьку діяльність з науковою роботою й активною участю у політичному житті української еміграції.

І.Мазепа є автором історичних праць і публіцистичних статей з суспільствознавства та політології, досліджень в галузі агроботаніки та морфології рослин. Всі роботи високо оцінені фахівцями, вони є свідченням непересічної особистості, талановитого політика і науковця.

Помер 18 березня 1952 р. в Аугсбурзі.

КАЛЕНДАР ПАМ'ЯТНИХ ДАТ

(липень-вересень)

1 липня – День архітектури України.

3 липня – 90 років від дня народження Бориса Яценка – дослідника та перекладача «Слова о полку Ігоревім».

6 липня – 90 років від дня народження Василя Німчука – мовознавця, «Слова о полку Ігоревім».

26 липня – 250 років від дня народження Іллі Тимківського – правознавця, мовознавця, освітнього діяча та педагога, директора Новгород-Сіверської чоловічої гімназії.

28 липня – День Хрещення Київської Русі-України. День Української державності.

15 серпня – День археолога.

23 серпня – День Державного Прапора України.

24 серпня – День Незалежності України.

29 серпня – День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України.

16 вересня – 100 років від дня народження Михайла Гетьманця – літературознавця, дослідника «Слова о полку Ігоревім».

27 вересня – Всесвітній день туризму.

30 вересня – Всеукраїнський день бібліотек.

НОВГОРОД-СІВЕРЩИНА В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
(ДОБА ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ І ГЕТЬМАНАТУ)

Микола Марчан
вчитель історії Дігтярівського НВК
Новгород-Сіверської міської ради

Продовження.
Початок в №1 (14) 2023 р.

Щоб встановити радянську владу в Україні більшовицький уряд в Петрограді наказав своїм військам у грудні 1917 року розпочати наступ на Київ. У цей час в Новгород-Сіверському повіті знаходився курінь українського війська. Намагаючись стримати наступ більшовиків на Новгород-Сіверський, українці розібрали частину залізничної колії між станціями Семенівка і Костобобрів. Але це не зупинило ворога. 6 січня 1918 року до Новгород-Сіверського увійшли червоногвардійці.

Не взмозі протистояти більшовицькій навалі Центральна Рада змушена була шукати підтримки у великих держав. У лютому 1918 року був підписаний Брестський мир, згідно якого Німеччина і Австро-Угорщина зобов`язувалися допомогти Українській Народній Республіці відновити контроль над її територією. Німецькі й австро-угорські війська почали витісняти більшовиків з України. Про те, що відбувалося в цей час у Новгороді-Сіверському дізнаємось із однієї з газетних публікацій: «… місто знаходиться ще в руках большевиків, які чинять над людністю великі насильства. Місто Н-С., як і інші міста та містечка, Чернігівщини, обкладені контрибуцією. В місті хазяйнує залога, яка складається з сотні червоногвардійців, на чолі якої стоять 18 матросів. Людність з нетерплячкою чекає приходу українського війська…». Але найбільше постраждали від більшовиків євреї Новгород-Сіверського. Червоногвардійці і матроси робили обшуки під приводом пошуку зброї, а самі забирали гроші. Наприкінці березня 1918 року «…банда красногвардейцев под руководством Беретти требовала от евреев, чтобы они тотчас же внесли 750 тыс. руб. Только из-за отсутствия денежных знаков красногвардейцы удовлетворились суммой в 230 тыс. руб., внесенной евреями на следующий день…» 6 квітня у Новгороді-Сіверському стався єврейський погром, вчинений більшовицьким загоном, який відступав на Брянськ. Увесь цей жах описаний у меморандумі місцевого комітету допомоги постраждалим від погрому: «…жестокость и беспощадность бандитов не поддаются описанию. В большенстве случаев детей убивали на глазах родителей, а отцов на глазах жен и детей… Были случаи, когда пойманных евреев выстраивали в шеренгу, приказывали готовиться к смерти, потом отпускали и снова строили, повторяя по несколько раз, чтобы больше насладиться предсмертными муками и унижением обреченных…Было несколько случаев, когда, забрав деньги, после долгих слезных упрашиваний и мольб, предварительно надругавшись и издеваясь над своими жертвами, потом дарили им жизнь…Прятались кто куда мог, - многие спустились в окружающие город рвы и направились в ближайшие деревни, но крестьяне очень враждебно встречали спасавшихся, ссылаясь на приказ, воспрещающий под страхом смертной казни принимать евреев. Было даже несколько случаев убийств в селах.» Грабунками займалися і місцеві селяни з Заруччя, Решетилівки і Покровщини. Погром тривав 4 години. У Новгород-Сіверському і його околицях було вбито 88 євреїв, 11 тяжко поранено. Тільки наближення німецького загону змусило більшовиків спішно залишити місто. Але через день більшовики витіснили німецький загін з міста. «Когда уходил немецкий отряд, за ним следом, как в дни великаго исхода из Єгипта, потянулось почти все еврейское население города…» І тільки вранці, 8 квітня, німецькі війська остаточно заняли Новгород-Сіверський, і євреї повернулися до своїх домівок. Відступаючи, більшовицький загін вчинив погром і в Грем`ячі. Ось як описує це очевидець: «… проходила через наше село партия «Ремнева» из Н-Северска, разграбила почту, аптеку, разграбила еврейские квартиры, убив 7 человек евреев». (за іншими даними – 15 євреїв).

За кілька тижнів німецькі й австро-угорські війська зайняли всю Україну. У квітні 1918 року стався переворот: Центральна Рада була розігнана і до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський.

У травні 1918 року між делегаціями Української держави і Німеччини з одного боку і Радянської росії з іншого була досягнута домовленість про лінію розмежування між військовими силами сторін, до встановлення державного кордону. У межах Новгород-Сіверського повіту з українського боку ця лінія проходила через такі населені пункти:

Бучки, Камінь, Комань, Пирогівка, з російського – Грем`яч, Очкине, Бирине, Остроушки, Есмань. Ширина цієї лінії сягала 5-15 кілометрів. На цю територію, так звану «Нейтральну зону», не мали право заходити ні німецькі, ні війська Радянської росії. Але під час відступу з України на цій території осіли деякі частини більшовицького війська. Сюди ж пізніше відійшли загони селян, які зазнали поразки від німецьких і гетьманських військ. Озброєння і військове спорядження цим формуванням надходило з Радянської росії. Сюди ж прибували досвідчені командири і агітатори.

Ці загони здійснювали напади на прикордонні повіти, знищуючи німецьких солдатів і офіцерів, гайдамаків, грабуючи заможних селян. Так у липні 1918 року до Вороб`ївки прибув німецький загін і розмістився на постій. 14 серпня о третій годині ранку більшовицький загін здійснив напад на село. Внаслідок цього загинуло 15 німецьких солдатів. Так як частина мешканців села допомагали більшовицьким партизанам, то німці з метою помсти спалили село.

18 серпня 1918 року більшовицький загін вимагав від священника с. Камінь Євдокима Калиновського 30 тис. контрибуції. Але у нього було 800 крб., які він і віддав. Проте це не врятувало йому життя.

За влучним висловом кореспондента однієї з чернігівських газет, «Демаркаційна лінія поблизу Новгород-Сіверського – це щось на кшталт вольного Дону старої Русі, котрий всотує в себе і розлючених бунтарів, і вбивць, що нещодавно затопили Новгород-Сіверський в єврейській крові, та різний люд, що зірвався з шибениці».

Кілька разів більшовицькі загони намагалися захопити Новгород-Сіверський.

Про один з таких нападів повідомляла Черниговская земская газета за 23 серпня: «У Києві одержано з Новгород-Сіверського таку телеграму: союз хліборобів повідомляє, що банди більшовиків у великому числі перейшли демаркаційну лінію (Десну), убили німецького офіцера, двох солдатів і районного начальника варти. Місто пережило два дні смертельної небезпеки. Можливі дальші напади. Прохають вжити проти цих злочинців рішучих заходів перед російським урядом».

У серпні 1918 року на Чернігівщину прибув 2-й Запорізький полк під командуванням П. Болбочана. Цей підрозділ охороняв кордон на ділянці Новозибків - Новгород-Сіверський. У селі Кам`янська Слобода розташувався штаб 1-го куреня, 4-та сотня, а в селі Бучки – 2-га сотня. Запорожцям протягом трьох місяців довелося вести виснажливі бої з більшовицькими партизанами.

Більшовицькі загони систематично обстрілювали Новгород-Сіверський з-за Десни з гармат. Так у вересні під час одного з обстрілів снаряд влучив у будівлю духовного училища, завдавши йому серйозних пошкоджень. Через це довелося припинити навчання і розпустити вихованців по домівках.

У відповідь на такі дії, делегація Української держави, яка вела переговори про мирний договір з Радянською росією, направила їй 20 вересня ноту протесту, в якій зокрема йшлося про те, «… цілком уже суперечать всякому добросусідству ті напади більшовиків на прикордонні місцевості, які бувають майже щодня, а в останку дійшли до боєвих подій… Зараз ідуть бої коло с. Роговки у р. Десни, де більшовики, окопавшись в лісі, палять по українській території з гармат, рушниць і кулеметів, щоб захопити собі країну. І все отсе коїться при договорі 12 іюня про перемир`я…». У ноті української делегації від 3 жовтня 1918 року йшлося про те, що «…совітські війська і зараз продовжують боєві дії проти України, не вважаючи ні на 6 пункт Берестейського договору, ні на договір росії з Україною, од 12 іюня 1918 р.: ось, і в даний момент совітські війська обстрілюють з гармат Новгород-Сіверський…».

Тривожне становище призводило до того, що частина заможного населення Новгород-Сіверського змушена була продавати своє майно і виїзджати в більш безпечні регіони.

На початку листопада в Німеччині спалахнула революція. Німецькі війська почали залишати Україну. В цей же час проти гетьмана П. Скоропадського почалося повстання. Скориставшись цією ситуацією, більшовицький уряд росії анулював Брестський мир і наказав своїм військам наприкінці листопада розпочати наступ на Україну. Гетьманські війська через свою малочисельність не могли зупинити агресію Радянської росії проти України. Тому більшовики захоплювали один населений пункт за іншим. Якою була ситуація в Новгород-Сіверському в цей час, описує Чернігівська земська газета: «1-го декабря в виду оставления города германскими войсками и приближения большевиков, повитовый староста и воинский начальник сделав распоряжение об эвакуации казначейства, но не приняв никаких мер к успешному ее проведению покинули город. Воинская часть находившаяся в Новгород-Северске и чины варты в панике бежали, оставив город и казначейство на произвол судьбы…». 4 грудня о другій годині дня до міста ввійшли більшовицькі війська. В історії Новгорода-Сіверського почалася радянська епоха…

БОРИС ЯЦЕНКО – ДОСЛІДНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Наталія Андросенко
завідуюча сектору наукової та просвітницької роботи

Борис Яценко народився 3 липня 1933 року в місті Ромни Сумської області в родині службовця. Доля привела його в цей світ в найстрашніший рік для України, рік, коли кожного дня тисячі старих, малих і ненароджених вмирали жахливою голодною смертю за рішенням окупаційної московської влади, що вирішила штучним Голодомором 1932-1933 років приборкати свободолюбний український дух. Дитинство минуло в Недригайлові. В Білій Церкві Київської області Б.Яценко закінчив середню школу і рік навчався в Львівському політехнічному інституті (1952-53), але відчувши покликання до гуманітарних наук, залишив навчання і повернувся додому. В Білій Церкві він вступає до педінституту іноземних мов, який незабаром переводять до Горлівки Донецької області. Здобув вищу освіту та одержав диплом з відзнакою за спеціальностями «англійська мова, українська мова та література» (1958).

В січні-лютому 1958 р. Б.Яценко пройшов стажувальну мовну практику в Англії і Шотландії, вивчаючи систему освіти в цих країнах.

Після закінчення інституту виявив бажання поїхати на роботу в Закарпаття. В 1958/59 навчальному році він – учитель середньої школи в с.Велятин Хустського району; тоді ж був призначений редактором колгоспної багатотиражки «Іскра».

В 1965 році Б.Яценко написав листа до ЦК КПРС з пропозицією вивчати в школах історію рідного народу, а не історію московських царів. Відразу ж був звільнений з роботи, а бюро обкому зазначило в спеціальній постанові, що його погляди «межують з ідеологією українського буржуазного націоналізму». В 1965/66 навчальному році Б.Яценко був учителем англійської мови Ужгородської середньої школи № 9, а згодом аж до виходу на пенсію (1994) - завідуючим кабінетом іноземних мов обласного інституту удосконалення вчителів. Він створив досить ефективну систему методичної роботи, яка була узагальнена Міністерством освіти в 1986 році. У різні роки Борис Іванович був нагороджений значками відмінника освіти України і СРСР.

В 1994-99 рр. Б.Яценко працював керівником історико-філологічних студій Ужгородського відділення Інституту проблем реєстрації інформації НАН України.

Ще наприкінці 60-х років Б. Яценко зосереджується на вивченні давньої української літератури. Предметом його досліджень стали «Слово о полку Ігоревім», «Слово о погибелі Руської землі», «Слово Данила Заточеника» та ін. Науковець брав участь у багатьох Міжнародних і Всеукраїнських конференціях. Опублікував понад 90 наукових праць, які вийшли в Києві, Львові та деяких інших містах України, а також у зарубіжних виданнях.

В 2000 році у видавництві імені Олени Теліги вийшла монографія Б. Яценка «Слово о полку Ігоревім» та його доба» з перекладом на українську та англійську мови. Досліджував практично всі проблеми, пов'язані з твором. Написав велику працю «Слово о полку Ігоревім» як історичне джерело», розвідку про підготовку першого видання «Слова» в 1792-1800 рр. та ін.

Більше 30 років Борис Яценко вивчав «Слово» та завжди утверджував авторство українського народу щодо нього. Він ніколи не мав сумніву в тому, що це пам'ятка нашої української національної культури, яка виникла на теренах сучасної України й відтворює події давньої української історії, котрі відбувалися на Київщині, Чернігівщині, Новгород-Сіверщині й Переяславщині.

Видатний науковець помер 15 березня 2005 року, так і не побачивши гідного тріумфу і визнання результатів справи всього свого життя.

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ МОЛИТОВНОЇ ШКОЛИ В МІСТЕЧКУ ГРЕМ'ЯЧ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО ПОВІТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Олена Путра
молодший науковий співробітник
краєзнавчого відділу

Сучасне село Грем'яч Новгород-Сіверського району Чернігівської області – крайня точка півночі України – розташоване на кордоні з росією.

В XIX ст. це було невелике, доволі розвинене промислове містечко Новгород-Сіверського повіту. На той час містечка мало відрізнялися від сіл: містяни обробляли городи, в кожному господарстві було чимало худоби. Так було і в Грем'ячі… Тут діяли два водяних млини, цегельний, маслобійний, винний та тютюновий заводи. Крім того, в містечку завжди жваво йшла торгівля – більш десятка магазинів були наповнені різноманітним товаром. Відбувалося 6 ярмарків щороку.

Як і будь-яке місто чи містечко в межах визначеної імперією «межі осілості» (що склалася з кінця XVIII після приєднання земель Речі Посполитої), м. Грем'яч мало-помалу заселявся євреями-переселенцями, які формували нову «штетлову» громаду. Хоча, наприкінці 1890-х років єврейське населення складало лише 11% усіх мешканців містечка, самі євреї називали Грем'яч «єврейським містечком» «штетлом», адже за їхнім підрахунком більшу частину, майже 2/3 населення, складав єврейський народ.

Дозвіл на будівництво приватного будинку євреям отримати було важко, тож більшість з них орендували приміщення для проживання. Щоб «вижити» в складних умовах, які окреслила для них імперська влада, грем'ячська єврейська громада намагалась активно розвиватися, застосовуючи свої вміння та навички в різного роду ремеслах. Згідно архівного документу, вже на початок XX ст. більшість євреїв присвятили себе торгівлі (понад 35 чол.). Крім того, серед них були тютюновиробники (4), мірошники (4), пекарі (3), чоботар, різник, шапкар, скляр, фарбувальник сукна, м'ясник, був навіть один меламед (вчитель).

Адаптуючись до співіснування з місцевим православ'ям, євреї об'єднувалися в окрему культурно-релігійну громаду, щоб зберегти свою ідентичність. Була потреба забезпечити її осередком – молитовною школою – місцем для зібрань, громадських богослужінь та навчання закону Божого.

В 1890-х роках в м.Гремя'ч оселилося 67 єврейських родин (вісім з яких, доволі заможних, навіть володіли приватною власністю) та ще й у навколишніх з містечком селах – 27 родин. До цього часу громада не мала молитовної школи, принаймні, дозволеної та затвердженої Чернігівським губернським правлінням, адже релігійне життя єврейських громад підлягало регулюванню з боку влади. За законом, євреї містечка мали право на заснування однієї молитовної школи (на підставі 1062 ст. XI т. 1 ч. Уставу духовних справ євреїв). Щоб узаконити створений релігійний осередок, грем'ячській єврейській громаді довелося чекати не один рік…

Історія розпочиналася з того, що євреї-міщани обрали двох уповноважених представників «єврейського містечка Грем'яч», яким доручили вирішення важливого питання. Це були найвпливовіші та найзаможніші євреї громади (мали у приватній власності будинки, землю та прибутки з неї) – син новгород-сіверського купця Гірша Бєрков Ліфшиц та климовицький міщанин Могилівської губернії Самуїл Хацкелєв Фрідлін. З 1892 року і протягом тривалого часу саме вони вирішували всі питання: уклали контракт та придбали в новгород-сіверського купця Хонона Меєрова Расновського будинок, щоб використати його на матеріал для нової будівлі; орендували садибну ділянку (15 руб) за контрактом в козака Микити Жигалки під будівництво молитовної школи; запросили погарського нотаріуса Ф.Ф. Павловського для юридичного оформлення справ заснування молитовної школи тощо.

Новий молитовний будинок було споруджено в короткий термін за всіма вимогами згідно законодавства: зроблено креслення будівлі та складено план місцевості навколо неї; майбутня молитовна школа побудована на достатній відстані (166 сажнів) від православного храму (за нормою – не менше 100 сажнів). Але комісія будівельного відділу в губернському правлінні виявила порушення – бруси перекриття стелі були занадто тонкі. Для виправлення недоліків додали

до існуючих чотирьох ще три бруси та додатково закріпили їх залізними гвинтами. Вдруге перевірка готовності споруди проводилася у вересні 1894р. волосним старшиною Ф.М. Серенком разом зі свідками – селянами-власниками м. Грем'яч, після чого був повторно складений акт обстеження. Разом з кресленнями будинку і місцевості його було відправлено в будівельний відділ губернського правління на затвердження. Час плинув, громада чекала дозволу на відкриття молитовної школи вже в 1895 році. Наближалося важливе для євреїв свято – Песах, але атмосфера в громаді не була святковою. Затвердження відкриття молитовної школи від губернської влади не надходило. Тому уповноважені від громади телеграмою просили дозволу у вищого керівництва хоча б Песах святкувати в новобудові, до узаконення релігійного осередку в ній. Без дозволу молитовне зібрання каралося б штрафом 300 руб. Та лише наступного, 1896 року, отримали дозвіл на святкування під наглядом повітового поліцейського справника.

Громада клопотала про дозвіл відкриття осередку впродовж чотирьох років. А тим часом кількість єврейських родин у містечку вже сягнула більш ніж 7 десятків. Всі умови щодо відкриття молитовної школи були виконані належним чином, але губернське правління не поспішало давати дозвіл. І лише восени 1896 р. молитовна школа, нарешті, була відкрита. Обов'язковим було дотримання умов законодавства: громаді дозволялося збиратися для богослужінь, використовувати речі, необхідні для виконання обрядів віри, зберігати метричні книги. І нічого, крім зазначеного.

В листопаді 1896 р. від чернігівського губернського правління євреї м. Грем'яч отримали розпорядження про вибори духовного правління молитовної школи – керівного органу, який складався з вченого, старости, скарбника. На духовне правління покладалась відповідальність за внутрішній устрій та господарство школи.

27 січня 1897 р. відбулися вибори духовного правління, за всіма встановленими правилами, на які прийшли 32 особи. Наглядав за виборчим процесом казенний рабин м. Новгорода-Сіверського та повіту Марк Давидов Гордон в присутності пристава 2-го стану Косовича. Шляхом відкритого голосування духовне правління молитовної школи м. Грем'яч було вибрано на три наступних роки та в квітні 1897 р. – затверджено. Обраний старостою, для спостереження за порядком в релігійному осередку, збору пожертв, ведення книг обліку – Самуїл Хацкелєв Фрідлін; скарбником, відповідальним за зберігання коштів та майна громади – Авраам Меєров Лєвіков, ученим, для пояснення в певних випадках сумнівів стосовно обрядів віри – Генах Шмєрков Гренгауз.

Функціонування містечкового єврейського релігійного осередку виявилось нетривалим (близько 20-ти років). 3 січня 1918 р. молитовна школа Грем'яча припинила своє існування.

27 травня виповнилося 180 років від дня народження Д.Самоквасова.

Народився на хуторі поблизу с. Стахорщина в дворянській родині. Навчався в Новгород-Сіверській чоловічій гімназії. Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. Юрист за фахом, захопився археологією. Дослідив багато курганів і городищ. На початку 70-х рр. XIX ст. Самоквасовим були проведені масштабні дослідження Чернігова. Найвідомішим відкриттям став курган Чорна Могила.

На Новгород-Сіверщині вчений провів розкопки – на Замковій горі (Дитинці); в селах Комань, Юхнове, Дігтярівка, Кудлаївка, Стахорщина, Пушкарі та ін. В 1886 р. Дмитро Якович дослідив два городища поблизу с.Юхнове, де натрапив на цінні знахідки: бронзові наконечники стріл, намистини, фрагменти гончарних виробів, культові предмети тощо. Це дозволило йому виокремити нову, незнану до того культуру – юхнівську.

ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ В НОВГОРОДІ-СІВЕРСЬКОМУ В XIX СТ.

Ірина Лобачова
завідуюча відділу давньоруської літератури

Терміни «духовне училище», «духовна школа» як назви навчальних закладів були відомі здавна. Вони посідали важливе місце в освітній системі, бо саме там закладалися підвалини того, що йменувалося духовною освітою. Заклади з'явилися внаслідок реформи 1808-14 рр. шляхом відокремлення початкових класів духовних семінарій. Училищем керував ректор, якого затверджувало правління духовної академії. Ректор мав бути доктором богослов'я або магістром словесних наук, а також архімандритом, ігуменом чи протоієреєм соборної церкви. До училища приймали дітей священно- і церковнослужителів, які навчалися в парафіяльних школах і мали свідоцтва за підписом доглядача благочиння.

Училища мали нижче, середнє й вище відділення з дворічним навчанням у кожному. В нижчому відділенні учні вивчали російську й слов'янську граматики, церковний устав і спів, катехізис, основи латинської і грецької мов. У вищому відділенні – катехізис, латинську й грецьку мови, священну історію, загальну й російську географію.

В статуті детально визначався порядок денний. Навчання тривало з 1 вересня по 15 липня. В училищі тричі на рік проводилися внутрішні іспити за присутності ректора й вчителів. Публічні іспити відбувалися за присутності місцевого духовенства, світських чиновників і небайдужих громадян. Неабияка увага в статуті приділялася господарчому та матеріальному становищу училища, побуту учнів. Найбіднішим із них виділялося спальне приміщення в семінарії (якщо училище знаходилося при ній) або в монастирі (коли училище знаходилося на території монастиря). Для всіх інших учнів батьки й родичі винаймали квартири. За поведінкою учнів протягом навчального часу спостерігали вчителі, а впродовж позакласного – інспектор, якого призначав ректор з вчителів. В найнятих квартирах призначалися старші учні, що мали найкращі успіхи в навчанні та гарні характеристики поведінки.

В Новгороді-Сіверському духовне училище було відкрито в 1818 році на території Спасо-Преображенського монастиря в приміщенні колишньої духовної семінарії.

Вчителями в духовні училища, зазвичай, призначали найкращих випускників семінарії. Серед них обирався помічник доглядача училища. Сам же доглядач повинен був мати академічну освіту. В статуті було зазначено розмір заробітної платні на рік: 900 руб. – доглядачеві, 600 руб. – помічнику, викладачам по 35 руб. за урок, всього передбачалося до 12 уроків. А також по 20 руб. за урок понад норму. Наднормові уроки передбачалися лише з грецької мови, арифметики та географії. Платня була замалою і непривабливою для більш кваліфікованих викладачів.

На рік в Новгород-Сіверському училищі навчалось 100-130 учнів (30 учнів – на повному забезпеченні, по 72 крб. на кожного на рік; 30 учнів – на неповному утриманні). Діяло 5 класів (перший – підготовчий), викладалося богослужіння, катехізис, географія, грецька і латинська мови, арифметика, російська мова, історія. Проти ледащих учнів застосовували дії, переважно психологічного впливу, інколи – позбавлення обіду, поставлення на коліна. Кращим у навчанні купували і дарували книги.

В 70-х рр. XIX ст. навчальний заклад очолював В.Виноградський. З 1883 до 1914 рр. наглядачем училища був О.Троїцький, в 1917 р. – протоієрей В. Дмитриєвський.

З 1900 р. на сторінках єпархіального видання почали друкувати списки викладачів і службовців духовного училища. На той час наглядачем училища був статський радник О.Троїцький, його помічником – надвірний радник О.Петровський. Викладачами працювали: вчитель російської і церковно-слов'янської мови В. Терлецький; грецької мови надвірний радник І.Боден-Беляцький; латинської мови статський радник М.Зеньков; підготовчого класу, студент семінарії І.Гойденко; церковного співу Я.Петров; лікар, колезький радник І.Жадкевич; фельдшер М.Баглаєв.

Коли було відкрито нове Чернігівське духовне училище, загострилося питання щодо існування Стародубського і Новгород-Сіверського духовних училищ. Св. Синод ініціював скорочення/закриття в усіх єпархіях духовних училищ з метою заощадження коштів та полегшення грошового навантаження на єпархіальне духовенство. У Чернігівській єпархії з цього приводу на сторінках «Черниговских Епархиальных Известий» розгорнулася дискусія. Невідомий автор, в 1879 р. виступив з низкою публікацій, в яких активно підтримував ідею ліквідації цих духовних училищ. Особливо «не щастило» Стародубському училищу. Автор також наголошував, що в 1878 р. жодний випускник Новгород-Сіверського духовного училища не склав іспит до семінарії. Далі дописувач критичної статті наголошував, що Стародубське духовне училище не має гуртожитку, в Новгород-Сіверському духовному училищі гуртожиток є, але вміщує лише чверть учнів (24 з 107).

Коли питання ліквідації Новгород-Сіверського

духовного училища набуло розголосу, Кролевецька міська дума звернулася до загально-єпархіального з'їзду депутатів духовенства, що відбувся в січні 1890 р., з пропозицією перевести училище в м. Кролевець. Керівництво міста обіцяло надати ділянку 5 дес. землі й 5 тис. руб. для будівництва училища. Депутати з'їзду подякували кролевецькому голові.

Проти ідеї перевести училище до м. Кролевець категорично виступив педагогічний колектив училища, бо Новгород-Сіверський «...стоит в культурном отношении гораздо выше Кролевца».

20 лютого 1896 р. відбулося засідання Новгород-Сіверської міської думи, яка заявила про готовність надати для будівництва училища ділянку землі в центрі міста, що примикала до монастирського Троїцького саду. Монастир сприйняв цю пропозицію по-своєму й запропонував обмін: міська ділянка відходить монастирю, а монастир училищу передає ділянку свого «чорного двору». Міська дума засумнівалася в доцільності такого розміну, бо не було жодних гарантій, що монастир не почне на свій розсуд використовувати землю в центрі міста. Голова міської думи за підтримки гласних запропонував такий варіант: жодного обміну, а монастир віддає училищу зазначену ділянку землі («чорний двір»), місто ж зобов'язується щорічно виплачувати монастирю 50 руб. Посуті, це був варіант безстрокової оренди землі. Помічник доглядача училища В. Рклицький вважав цей варіант вигідним і для монастиря, і для училища, і для міста. Кошторис будівництва нового корпусу сягав уже близько 60 тис. руб. Третина коштів була зібрана. На його думку, за 3-4 роки можна буде розпочати будівництво.

Отже, наказ Св. Синоду про будівництво нового Новгород-Сіверського духовного училища був виданий 29 липня 1893 р. Минуло 17 років, але бути чи не бути новому училищу, досі дискутували в церковних колах. Автор статті розмірковував: «якщо училище буде побудовано, то чи виправдані будуть витрати, адже в минулому навчальному році лише 8 учнів Новгород-Сіверського училища вступило до семінарії, а за останні роки більше половини учнів мали незадовільні результати навчання. Чи потрібне єпархії таке училище? Справді, на початку XX ст. в училищі навчалося менше учнів, ніж у 80-ті рр. XIX ст. Пропозиція автора статті, який вочевидь висловлював думку значної частини духовенства, була не нова, а доволі проста – ліквідувати Новгород-Сіверське духовне училище, а учнів перевести до Чернігова й Стародуба. Він вважав за краще відкрити 2-ге Єпархіальне жіноче училище, бо бажаючих навчатися дівчат із кожним роком збільшується. Остання спроба зрушити справу будівництва нового Новгород-Сіверського духовного училища була здійснена правлячим чернігівським архієреєм єпископом Василієм (Богоявленським), який 1 вересня 1911 р. затвердив постанову правління училища про будівництво, але реалізувати ідею так і не вдалося.

Фонди музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» поповнюються новими надходженнями. Це філателістична серія воєнного часу до якої входять поштові марки та конверти. Ми вже розповідали про деякі з них на сторінках нашої газети.

Серед нових надходжень поштовий випуск «Діти Перемоги малюють Україну майбутнього» приурочений до Дня захисту дітей та присвячений дітям, які опинилися в епіцентрі жорстокої війни (вийшов 01.06.02023р). Ще у квітні 2023 р. Укрпошта оголосила всеукраїнський конкурс дитячих ескізів на тему «Діти Перемоги малюють Україну майбутнього», на який надійшло понад три сотні творчих робіт малечі. За результатами голосування перемогу здобула робота «Найзаповітніша мрія» Олександри Федорчук (14 років, Київська обл.) На численні прохання учасників голосування Укрпошта відтворила на поштовому випуску і малюнки, що вийшли до фіналу. Війна стала страшною реальністю для українських дітей, заглушила їхній дитячий світ. Але в обпалених війною душах не згасає любов до рідної землі. Діти пишаються Україною і вірять в її щасливе майбутнє.

Засновники: Чернігівська обласна рада КЗ Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»
Свідоцтво про реєстрацію: ЧГ №662-311Р від 9.01.2019 р.
Адреса редакції: 16000, Чернігівська область, м.Новгород-Сіверський, вул. Слобідська, 1
e-mail: slovo@cg.ukrtel.net
Електронна версія на сайті - ns-nslovo.org.ua
Наклад - 300 примірників. **Замовлення №3256**
Друк: ФОП Скиба А.О.,Чернігівська обл., м. Мена, вул. Армійська, 23, тел. (099) 033 55 84

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів). За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори).

«Новгород-Сіверські старожитності»

Редакційна колегія:
Олена Матюк Олена Радченко
Світлана Дубовець Ірина Лобачова
Наталія Андросенко Наталія Коврижко
Світлана Приход

Розповсюджується безкоштовно
Редакція газети «Новгород-Сіверські старожитності» запрошує до співпраці краєзнавців, науковців, істориків, літераторів.